

A fonológia kialakulása, irányzatai

1928: Hága
(I. nemzetközi nyelvészkongresszus):

Jakobson, Trubeckoj, Karcevszkij

Roman Jakobson: A fonológia manifesztuma.
In: *Szöveggyűjtemény az általános nyelvészet
tanulmányozásához*. Szerk. Telegdi Zsigmond.
Bp. 163–165.

A fonológia kialakulásáról:

Laziczius Gyula: *Bevezetés a fonológiába.*
(MNyTK. 33. sz.) Bp., 1932. 3–32.

Mi a fonéma?

Pszichológiai felfogás:

A fonéma a beszédhang lelki megfelelője
(Jan Baudoin de Courtenay)

**Az adott nyelv legkisebb általános hang-
képzete, amely képes jelentésképzetekkel
társulni és szavakat megkülönböztetni**
(Scserba)

Mi a fonéma?

Funkcionális felfogás:

Rendszert alkotó hang
(Čiževský)

Mi a fonéma?

Szociológiai felfogás:

A nyelvi kollektívumban előforduló hang
(Sor)

A hang szociális (társadalmi) tartalma
(Vinokur)

A nyelv szociálisan (társadalmilag) értékes hangja
(Tomasevszkij)

A fonológia irányzatai

(Kassai szerint)

- **Lineáris elméletek**

1. Strukturális fonológia (Péter Mihály: Strukturális fonológia. In: *Szabálytalan fonológia*. Szerk. Siptár Péter. Bp., 2001. 9–36)
2. Megkülönböztető jegyes fonológia
3. Generatív fonológia
 - 3.1. természetes generatív fonológia
 - 3.2. természetes fonológia (Kiefer Ferenc: A fonológia ma. In: *Strukturális magyar nyelvtan 2. Fonológia*. Szerk. Kiefer Ferenc. Bp., 1994. 25–41)

A fonológia irányzatai

(Kassai szerint)

- **Nem lineáris elméletek**

Autoszegmentális fonológia*
CV fonológia
Metrikus fonológia
Prozodikus fonológia
Lexikális fonológia*
Függőségi fonológia
Optimalitás-elmélet

*Durand, Jacques–Siptár Péter: *Bevezetés a fonológiába*. Bp., 1997.

Kiefer Ferenc: A fonológia ma. In: *Strukturális magyar nyelvtan 2. Fonológia*. Szerk. Kiefer Ferenc. Bp., 1994. 25–41.

Post-SPE (posztgeneratív) fonológiák (Szende Tamás nyomán)

Szende Tamás: *Alapalak és lazítási folyamatok*. Bp.,
1997. 5–81.

SPE (< Noam Chomsky–Morris Halle: *The sound
pattern of English*. New York, 1968.)

Post-SPE (posztgeneratív) fonológiák

Régebbiek:

- Természetes generatív fonológia
- Természetes fonológia
- Autoszegmentális fonológia

Újabbak:

- Függőségi fonológia
- Részecske-fonológia
- Lexikális fonológia
- „Felülnézeti” fonológiák:
 - Prozodikus fonológia
 - Metrikus fonológia
 - Elemszerkezeti fonológia
 - Delej és kormányzás-fonológia
 - Dinamikus fonológia

A fonológia lineáris irányzatai

1. Strukturális fonológia
2. Megkülönböztető jegyes fonológia
3. Generatív fonológia

A fonológia strukturális (lineáris) irányzatai

1. A prágai kör fonológiája
2. Az amerikai deskriptív nyelvészet fonológiája
3. Megkülönböztető jegyes fonológia
4. Generatív fonológia

A prágai kör fonológiája

Travaux du Cercle Linguistique de Prague
Antal László (szerk.): Modern nyelvelméleti
szöveggyűjtemény I. Bp., 1981.

Trubeckoj

fonológiai vagy disztinktív oppozíció

releváns — irreleváns

fonológiai egység

fonéma: további kisebb egységre nem bontható
fonológiai egység

fonéma: az adott beszédhang fonológiailag
releváns jegyeinek összessége

Fonológiai oppozíciók

(Trubeckoj)

1. Az oppozíció helye a fonológiai rendszerben
2. Az oppozíció tagjai közötti viszony
3. Az oppozíció disztinktív képességének érvényességi köre

1. Az oppozíció helye a fonológiai rendszerben

1. a) Egydimenziós oppozíció
b) Többdimenziós oppozíció
2. a) Izolált oppozíció
b) Proporcionális oppozíció

2. Az oppozíció tagjai közötti viszony

1. Privatív oppozíció
2. Graduális oppozíció
3. Ekvipollens oppozíció

Korreláció

Egydimenziós, proporcionális privatív oppozíció: **korreláció**

3. Az oppozíció disztinktív képességének érvényességi köre

neutralizáció

archifonéma

Néhány fogalom

fonémák *asszociatív* és *korrelatív* viszonya

variánsok:

- a) *vezér- (v. fő-) variáns — mellékvariáns*
- b) *kombinatorikus variáns*
- c) *fakultatív variáns — obligatorikus variáns*
- d) *alkalmi (stiláris) variáns (emfatikus variáns)*
- e) *miliő-variáns, miliőemfatikum*
- f) *egyéni (individuális) variáns*

Laziczius *emfatikum* fogalma

Funkciók	Jelelem		
	Fonéma	Emfatikum	Variáns
Ábrázoló	+	–	–
Felhívó	+	+	–
Kifejező	+	+	+

Deme László, A hang négy tulajdonságának fonológiai felhasználásához. In: *Magyar hangtani dolgozatok*. Szerk. Benkő Loránd. (NytudÉrt. 17. sz.) Bp., 1958. 134–54.

Az amerikai deszkriptív nyelvészet fonológiája

Franz Boas

Edward Sapir

Leonard Bloomfield

Disztribúció

1. Kiegészítő disztribúció (allofonok)
2. Kontrasztív disztribúció (fonémák)
3. Szabad váltakozás

Fonémameghatározásuk:

A fonéma olyan allofonok osztálya, amelyek egymással kiegészítő disztribúcióban állnak, és bizonyos fonetikai hasonlóságot mutatnak.

Megkülönböztető jegyes (dichotomikus) fonológia

megkülönböztető jegy: distinctive
feature (DF)

Jakobson–Fant–Halle

Jakobson: Fonológia és fonetika. In:
Hang — jel — vers. Bp., 1972. 11–
65.

pill : bill, till : dill, kill : gill: egy disztinkció
(zöngés–zöngétlen)

bill : till: két disztinkció (zöngés–zöngétlen,
ajak–fog)

bill : sill: három disztinkció (zöngés–zöngétlen,
ajak–fog, zárhang–réshang)

A magyar fonémák megkülönböztető jegyei Szende Tamás munkájában

1. magánhangzós	8. hosszú
2. mássalhangzós	9. periferiális képzésű
3. elöl képzett	10. lágy(ított)
4. hátul képzett	11. érdes
5. kerekített	12. orrhangzós
6. felső nyelvállású	13. folyékony
7. alsó nyelvállású	14. zöngés

	/a/	/á/	/i/	/p/	/f/	/dz/	/j/
mgh	+	+	+	-	-	-	-
msh	-	-	-	+	+	+	-
elől			+	+			+
hát	+	+	-	-	-		
ker	+	-					
fel			+				
al	+	+					
hosz	-	+	-			±	
per				+	+	-	
lágý						-	+
érd				-	+	+	
orr				-			
foly						-	
zöng				-	-	+	

Generatív fonológia

Noam Chomsky

SPE: Noam Chomsky–Morris Halle: *The sound pattern of English*. New York, 1968.

Szépe György: Az alsóbb nyelvi szintek leírása. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, 6: 359–466.

A magyar fonémák megkülönböztető jegyei

(Szépe György: ÁNyT. 6: 373–377)

- A) Főbb osztályozó jegyek
- B) Száj- és orrüregbeli jegyek
- C) Képzésmód-jegyek
- D) Hangforrás-jegyek
- E) Prozódikus jegyek

A) Főbb osztályozó jegyek

- (DF1) Zengő (szonoráns)
- (DF2) Magánhangzós
- (DF3) Mássalhangzós

	zengő	mgh	msh
magánhangzók	+	+	–
félmagánhangzók (<i>ç, j, ç, γ, h, φ, β</i>)	–	–	–
likvidák (<i>l, r</i>)	+	+	+
nazális mássalhangzók (<i>m, n, ny</i>)	+	–	+
nem nazális mássalhangzók	–	–	+

Hangzóssági sorozat

Gombocz Zoltán nyomán

1. *a, á*
2. *e, ë, é, o, ó, ö, ő*
3. *i, í, u, ú, ü, ű*
4. *r, l*
5. *m, n, ny, η*

6. *v, j, z, zs*
7. *b, d, g*
8. *f, ǵ, sz, s*
9. *p, t, k*

B) Száj- és orrüregbeli jegyek

(DF4) Koronális (Periferiális)

(DF5) Elülső

A nyelv testével kapcsolatos jegyek

(DF6) Felső

(DF7) Alsó

(DF8) Hátsó

(DF9) Kerekített

(DF10) Orrhangzós

C) Képzésmód-jegyek

(DF11) Folytonos

(DF12) (Elsődlegesen) Felpattanó, nyitódó

(DF13) Feszés

(DF14) Lágyított

D) Hangforrás-jegyek

(DF15) Zöngés

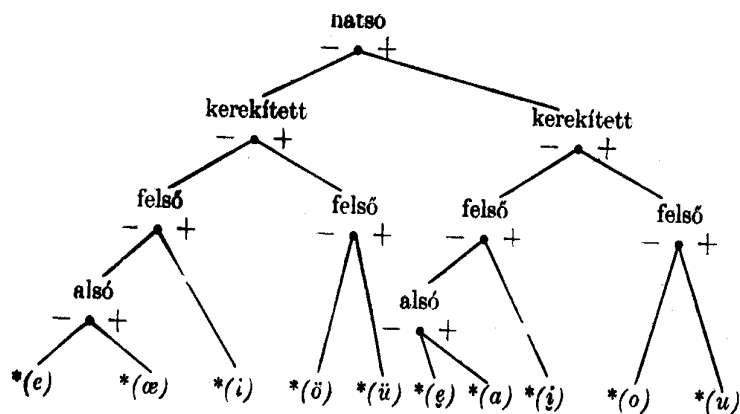
(DF16) Érdes

E) Prozódikus jegyek

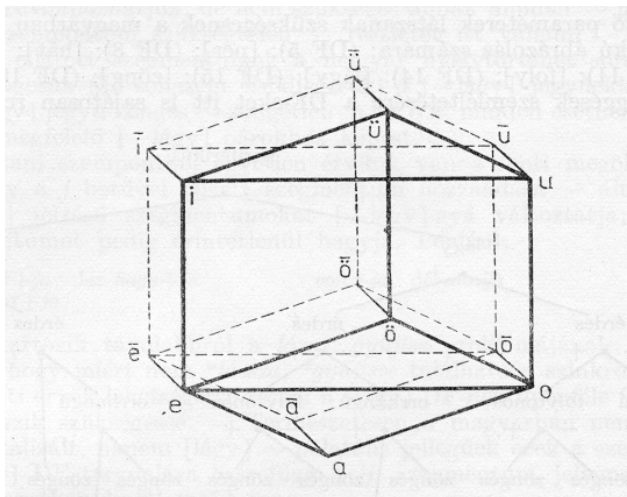
(DF17) Hangsúlyos

(DF18) Hosszú

A magyar magánhangzók rendszere (Szépe György)

A magyar magánhangzók rendszere (Szépe György)

A magyar mássalhangzók rendszere (Szépe György)

